

ДРАГОМИР С. ПОПОВИЋ

ПРЕПИСИВАЧКА ДЕЛАТНОСТ ОВЧАРСКО-КАБЛАРСКИХ МОНАСТИРА

Све до Гутенберговог проналаска штампарије, око половине XV века (прва књига штампана 1455. године), књиге су писане руком. Зато су оне биле не само скупе, већ и врло ретке. Оне су могле бити својина само уског круга људи. Широки народним масама књиге су биле неприступачне.

Код нас се у средњем веку писменост и књижевност неговала у манастирима. Писана, углавном, од црквених људи, књижевност је највише служила цркви и њеним потребама, али, она се ипак није до краја затворила у уске оквире црквених обреда и религиозног образовања калуђера и свештеника. Било је ту и забавне књижевности, историјских списа, па и поезије. Истина, то још није књижевност како је ми данас схватамо, али преко ње ми наслуђујемо како би се она даље развијала и богатила у слободи.

Међутим, пад српске деспотовине под турску власт 1459. год. означио је не само крај државне самосталности код Срба, већ је донео и прекид у развоју средњовековне културе у књижевности. И док се на Западу расцветала ренесанса, рађајући дивове који су

стварали величанствена дела на пољу књижевности и уметности, наш народ се, у условима ропства, борио за голу егзистенцију. Црква, која је у средњем веку као један од стубова феудалног поретка била у привилегованом положају, богато обдаривана од владара и високог племства, нашла се у нимало завидној ситуацији. Цркве и манастири, који су били центри књижевности, просвете и културе, били су разарани, паљени, пустошени и пљачкани, а свештеници и калуђери прогоњени и убијани. У том пустошењу уништено је огромно књижевно и културно благо.

У таквим приликама није могло бити говора о неком оригиналном раду на књижевности. Сада се радило само на томе да се сачува од пропасти наслеђе које је створено у прошлости, да се преписивањем умножи, а у првом реду да се цркве и манастири снабдевају потребним књигама.

И баш у то време појављује се код нас једна тековина новог доба која је у бољим приликама могла сигурно да подстакне напредак у књижевности, просвети и култури. Биле су то штампарије. Најстарија, Ободска штампарија, радила је врло кратко време (1493 — 1495. године). Штампарија војводе Божицара Вуковића у Млецима радила је дуже (1519 — 1538). Она је, мењајући сопственике, радила са прекидима до краја XVI века. Затим ничу штампарије: у Горажду (1519 — 1523), Рујну (1537), Грачаници (око 1539), Милешевци (1544 — 1557), Београду (1552), Мркшиној цркви (1562 — 1566), Скадру (1563).¹ Али те штампарије су, као што се види, радиле кратко време и избациле су само по једну, две, или три књиге (Ободска штампарија избацила је четири књиге), па и то у ограниченом тиражу. Једино штампарија у Млецима штампала је већи број књига. Све то није ни изблиза могло да задовољи потребе у књигама које су осећале цркве и манастири. Стога, када су се прилике смириле и стање колико-толико стабилизовало, калуђери и свештеници прегли су да преписивањем надокнаде оно што и штампарије нису могле дати и да задовоље најнужније потребе у књигама.

Тај рад на преписивању црквених књига, поред тога што се уклапао у општи процес ширења писмености и књиге, имао је често и уметнички карактер. Старе српске минијатуре и орнаментика рукописних књига изазивале су и изазивају и данас велико интересовање научника и стручњака за ликовно стваралаштво. Светозар Радојчић, у својој студији о старим српским минијатурама, констатује да је фигурални украс у рукописним књигама „постао само-

стално уметничко дело”, па наставља: „минијатура се смело одвајала од хришћанског текста тежећи висинама античке лепоте. Лепота облика, пропорција, ставова и нарочито колорита много подсећа на античке узоре”.² Неке минијатуре су „својим стилем и квалитетима биле потпуно на истој висини као и зидно сликарство и иконопис” тврди Радојчић. Због те своје вредности ова уметност прелази наше границе. „Орнаменти ових рукописа са минијатурним преплетима трака и кругова пренети су рано из наших крајева у Румунију и Русију”.³

*

У доба робовања под Турцима истичу се преписивачком делатношћу манастири „српске Свете горе”, како су често неки историчари звали овчарско-кабларске манастире, око којих су, у недостатку историјских података, сплетене многе легенде. Заиста, ни за један од девет старих манастира (Ваведење, Вазнесење, Преображење, Тројица, Сретење, Благовештење, Илиње, Никоље и Јовање)⁴ не зна се ни ко их је подигао, ни када су подигнути. По једном предању у Овчарско-кабларској клисури било је „око 25 манастира и скитова”, што не изгледа ни мало вероватно.⁵ Према предању које је забележио Рад. Кречковић ове манастире у тешко приступачним кланцима подигли су калуђери из Свете Горе, који су побегли отуда за време каталонске најезде (1307 — 1309.), или, додаје Кречковић даље, говорећи о Никољу, „вероватније” после пораза на Марици 1371. године, када је опет велики број монаха побегао из Свете Горе у Србију, а „још вероватније у Лазарево доба када је српска патријаршија пренета из Пећи у Жичу почетком 1382. године када је из немањихких ставропигија прешао велики број монаха”⁶ у крајеве око Западне Мораве. Тим истим предањем тумачи се и порекло других манастира. Међутим, на основу архитектуре појединих овчарско-кабларских манастира Владимир Петковић налази да они потичу из разних раздобља од XIII—XV⁷ века. Али, и ту постоје међу научницима знатне разлике.

Концентрисани на једном уском простору, заклоњени од непријатељских очију, а неки од њих, као Никоље, тешко приступачни, ови манастири су у доба најезде Турака постали прави калуђерски збег. Вук је забележио једно предање, по коме је само у манастиру Никољу „у стара времена” живело „око 300 калуђера”.⁸ Свакако то претеривање има неког основа. Међу калуђерима који су се ту склонили било је и оних из великих манастира. Они су се међу

осталима одликовали образованошћу, писменошћу и активним духовним животом. Може се са извесношћу тврдити да су они образовали прве преписивачке школе у Јовању и Никољу, а вероватно, и у Благовештењу, чији се утицај преносио и на друге манастире као што ћемо видети. Та преписивачка делатност била је, ако судимо по сачуваним записима, нарочито жива у XVI и XVII веку. Панта Срећковић је тврдио да су овчарско-кабларски манастири снабдевали рукописним књигама и друге манастире и цркве.⁹ Један запис говори како је поп Мирчета купио од старца Григорија „Јеванђеље и литургију и псалтир и молитвеник” „8 манастирѣ Николинѣ на сѣвоѣ прѣ ѿг҃менѣ лешнѣиѣ“ Сведоци при тој куповини били су „Марко изъ Рожац та сыном попом Евком“¹⁰ Та куповина је обављена око 1616. године, како мисли Љуба Стојановић.

Најстарија рукописна књига из ових манастира јесте, колико је до данас познато, Благовештењско јеванђеље, које се данас налази у Бечкој библиотеци. Потиче из 1372. године. Према наводу Јацимирског носи запис који гласи: „Къ лѣто .s.ѡ.п. индикто і изволениемъ бѣца и поспешениемъ сѣа и вѣтию и свѣршениемъ дѣа сѣго и помошию пречестие вадѣнице наше вѣце прснодѣи Маріе и сѣихъ нѣсныхъ силъ бесплѣтныхъ чстнаго и славнаго пророка прдтече и крстителя...“¹¹

Крај записа са следећим листом је оштећен. На основу овог фрагмента не би се могло са сигурношћу тврдити да је то јеванђеље писано у Благовештењу, мада је то врло вероватно. Али на основу друга два записа се са сигурношћу може закључити да је припадало манастиру Благовештењу. Други запис говори о повезивању и рестаурацији рукописа извршеној године 1799, а трећи који потиче из XVIII века, гласи: „Знати(с)ѣ писа Исана изъ манастира благовещена близъ реке Мораве подъ Кабларомъ“

Герхард Биркфелнер у своме каталогу не наводи први запис, већ само друга два, што би значило да је сада и први део, који наводи Јацимирски, оштећен, односно упропашћен.

Јацимирски налази да су орнаменти овог рукописа „прекрасне израде”. Стасов је дао неколико фотокапија орнамената и минијатура из овог јеванђеља.¹²

Из других записа видимо да је у XVI и XVII веку у Благовештењу преписано неколико књига. Вук је забележио предање које је чуо од калуђера да више овог манастира на брегу постоје неке зидине које су остале од куле где су писане књиге.¹³ У ствари то су остаци од старог манастира Илиња, који је обновљен 1939. године,

али је ненастањен. Да ли је уз тај манастир или у његовој близини постојала нека кула која је служила као скрипторија, тешко је утврдити.

Од рукописних књига писаних у овом манастиру евидентиране су следеће: 1) триод из 1539. године, који је писао монах Никифор¹⁴⁾. У запису се не каже где је писан, али, пошто је евидентиран у Благовештењу, сматра се да је ту и преписан; 2) молитвеник из 1623. године налази се у Загребачкој библиотеци. Писао га је „между двѣма врѣхома въ храме Благовѣщеніа“ неки Кириак, који је прикрио своје име у акростиху једне песме од пет слабо повезаних стихова;¹⁵⁾ 3) дела апостолска писана 1644. године „при игѣменѣ киѣ – Микхилѣ“, нађена у Преображењу;¹⁶⁾ 4) правило службе писано у овом манастиру, што се види из записа који гласи: „Сіе правило изволи саписати азъ грѣшнии монах Симеонъ любовѣ или кѣ прѣскетни вогородици и кѣ светомѣ Христовѣ оугодникѣ Маѣмилѣ и Анастасію и Курилѣ... И сіе чрѣтак азъ многогрѣшнии Софроніѣ ѿ манастира Благовѣщеніа иже естъ при реце Моравѣ“¹⁷⁾. Књига је писана 1781. године. Пада у очи да су ову књигу писала два калуђера, од којих је један писао текст, а други „чртао“, тј. илуминирао, радио орнаменте и минијатуре. То није усамљен случај.

Јоаким Вујић помиње четири рукописне књиге које је 1826. године нашао у Благовештењу, али на њима није било никаквог записа о томе ко их је, где и када писао, па се само може претпоставити да су бар неке од њих писане, односно преписиване, у овом манастиру. То су: 1) јеванђеље „са златним началним писменим“; 2) mineј за мај; 3) памјатник сербски цара, војда и деспота (вероватно родослов или неки летопис); 4) беседе свјатаго Сиринеја.¹⁸⁾

Хаци Миливоје Маричић помиње шест рукописних књига које се налазе у овом манастиру: 1) апостол, 2) mineј за мај, 3) mineј за мај, 4) mineј за јун, 5) mineј за септембар и 6) беседе Јефрема Сирина.¹⁹⁾ Од ових књига Ј. Вујић спомиње mineј за мај и беседе Сирина.

Један од најактивнијих овчарско-кавларских манастира у преписивачкој делатности јесте манастир Јовање. Не зна се ко и када га је подигао. Владимир Петковић закључује, судећи по архитектури, да „може бити из XIII века“.²⁰⁾ Вук је забележио предање по коме, „више намастира на бријегу имају зидине од некакве куле, које се сад зову Градина; и приповједа се да је Јовање некад била као лавра, из ње се заповједало и судило свима осталим манастирима око Каבלара и Овчара, а на оној кули да им је била општа

звонара, под звонаром писарница (ђе су књиге писате), а под писарницом тавница“.²¹ Каниц, опет ваљда по неком предању, каже да се испод неке собе у ћелији код самог манастира „дубоко налази подземна остава где су писане књиге“.²² Што се тиче куле о којој говори Вук, ту је 1939. године подигнут манастир Успење, који није настањен.

Доба живе преписивачке делатности у овом манастиру је седма и осма деценија XVI, века за време игумана Матеја, који је судећи по записима, давао иницијативу за рад на преписивању, па и сам учествовао у њему.

Јовање је, изгледа, често остајало пусто. Према једном запису он је био „полузапустео“, па је ариљски митрополит Исаије узео 1723. године неке књиге из манастира Никоља које су припадале Јовању и један део дао манастиру Тројици, а јеванђеље цркви у Ариљу.²³ То би значило да је Јовање још раније опустело. По једном запису из 1809. године, Јовање је било сасвим пусто, а када је Вук долазио 1820. године, зидине овог манастира су већ биле обрасле дрвећем.

Од књига које су писане, односно преписиване, у Јовању познате су нам следеће: 1) минеј писан 1563. године, „при игъменѣ кѣр — Мадѣю ѱеромонахѣ въ храмѣ чъстнаго и славнаго пророка предтече и крстителя ѿана близъ рѣки Морави. Сію книгѣ рѣкоделиса ѿкаанвнии и рѣкуніи кѣ иноцѣх нинифор, црковник, прѣжде именован висарнон, емоуж(е) ѿчество гробѣ, земли ж(е) мати“ (евидентиране у манастиру Св. Тројице);²⁴ 2) минеј за март, писан опет за време игумана Матеја 1566. године (евидентиран у Преображењу);²⁵ 3) минеј писан 1567. године, опет за време игумана Матеја. Писао га „многогрешни Никѣфор“, који у запису каже „писан чѣтах сію книгѣ храмѣ светаго ѿана“, што значи да је писао текст и украсио;²⁶ 4) благовѣстїе (јеванђеље) писано 1571. године „гродом и оусрѣдїем игъмена Мадѣа ѱеромонаха и вѣсего братства“²⁷ (евидентирано у манастиру Св. Тројице). 5) минеј за октобар, и овај писан за време игумана Матеја 1571. године (евидентиран у Преображењу);²⁸ 6) „книга Златоустѣ“ (беседе Јована Златоуста), писана 1574. године „при игъменѣ кѣр — Дѣонтїю въ под криліи горы Сѣвчара при рѣци Морави“²⁹ 7) месечник (минеј) за фебруар, писан 1575. године „Повиѣстїемѣ игъмена Яданасїа ѱеромонаха и вѣсего братства (евидентиран у Народној библиотеци у Београду. Изгорео 1941. године);³⁰ 8) панегирик из 1638. године, за који нисмо сигурни да ли га је писао преписивач из Јовања, као што

мисли Влад. Петковић, или из Никоља, као што је мислио Вук. На крају књиге преписивач каже да је писао „вѣ подкрѣпѣю горы швѣра и каваѣра на рецо Моравѣ вѣ нѣкодем хѣдем градилици вѣ велице стѣны зовом лѣствица - ш тем трѣдих се азъ грѣшнѣи и мѣнши вѣ иноцех Ѧвдоѣіе“³¹ Даље, из овог записа видимо да је преписивач почео писати ово дело 28. јануара а завршио га 8. децембра.³¹ Вук мисли да је пећина „Лествица“ у ствари данашњи Турчиновац — пећина која се налази у Каблару изнад места где се налазио стари манастир Преображење. О Турчиновцу Вук је забележио једну легенду, која објашњава постанак тога имена; 9) књига коју је оѡкоделѣисао Еиктоѡѡ црковникѡ 1774. год. „монаѣиѡѡ ѡвана Крѣтитѣла на реци Морави под неким хѣдим вѡдѣлицѣмѡ (ваѡда: градилиѣмѡ (д. п.) зовомѣ лѣствица“³².

Овде би се поставило питање зашто су се ови преписивачи, као вероватно и други, повлачили у пећине да би тамо преписивали књиге. Да ли зато да би били у потпуном миру за време рада на преписивању, или да би били у већој сигурности од Турака? На то питање тешко је одговорити. Можда су била присутна оба разлога.

Врло значајно место у преписивачкој делатности овчарско-кабларских манастира заузимао је манастир Никоље. Никоље је имало „своју писарницу од најстаријих времена, можда већу и знаменитију од јовањске, а поред тога, вероватно и неку врсту сликарске, живописачке и печаторезачке школе“.³³ То је најнеприступачнији манастир међу осталима, те су се ту често склањали калуђери из других манастира и других страна, па су ту склањали и многе писане књиге. Ту је нађено чувено Никољско јеванђеље које се приписује Хвалу Христијанину, за које неки мисле да је писао за Никоље, па можда, и у самом Никољу.³⁴ Ту је било сачувано и Каранско четворојеванђеље, као и друге књиге. Ни за овај манастир се не зна ко га је подигао и када. В. Петковић сматра да је „могао постојати у средњем веку“. Најстарији помен о њему потиче из 1489. године.

Од књига за које се зна, захваљујући записима, да су писани у Никољу имамо ове: 1) псалтир из 1534. године, који носи овај запис: „Сѡписа (се)сѣа и вожѣстна книга глаголемѣа Ѧалтиѡѡ вѣ лѣго ж.з.лѣв. при рецѣ Морави подѣ Кабларѡмѡ вѣ храмѡ светаго Николи при доуховникѡ Игнатѣю. Писѣ многогрѣшнѣи рабѣ вожѣи Дмитѡшинѡ диакѡ богатѣи вѣ грѣсѣхѡ и оубогѣи вѣ доверѡдѣлѣи“³⁵. (Ова књига је евидентирана у манастиру Никољу код Бјелог поља); 2) минеј из 1595. године, нађен у Сретењу,

а писан „въ храмѣ свѣтаго Николи подѣ планиномѣ Кавларомѣ и Овчаромѣ... рѣкою многорѣчнаго Ісаѣ, іеромонаха при игумену Козмы“.³⁶ Игуман га је и откупио за овај манастир; 3) триод, који је писао монах Аверкије у Никољу 1616. године „при игумену кур – Давнтіѣ“, а који је евидентиран као својина манастира Сретења;³⁷ 4) патерик, писан „трѣдомѣ и повелѣніемъ кур – Давнтіѣ Іеромонаха и вѣсего вратства“³⁸; 5) пракси, писан 1552. године „Оу дньї цара султан – Соулимана, вѣле и тешке изманѣ – тѣрске госпде _я_ писа ю рѣшнии и хѣдши и мѣнши, вѣ рѣзвнтерехъ попь Доврови“³⁹. (Није сигурно да је ова књига писана у Никољу, али је ту сачуван лист са овим записом, па се може претпоставити да је ту и писана); 6) октоих V гласа писан 1579. године;⁴⁰ 7) минеј за новембар, писао опет Исаја за време игумана Козме (XVI в.).⁴¹ Осим тога, у каталогу С. Матића помиње се већи број књига у којима само постоји запис да су својина манастира Никоља, а доба писања им је одређено према хартији. То су: 8) апостол из XVI века;⁴² 9) минеј из XVI/XVII века;⁴³ 10) минеј за фебруар из XVI/XVII века;⁴⁴ 11) минеј за март из XVI/XVII века;⁴⁵ 12) минеј за април из XVI/XVII века;⁴⁶ 13) минеј за јули из XVI века;⁴⁷ 14) минеј за август из XVI/XVII века;⁴⁸ 15) минеј за октобар из XVI/XVII века;⁴⁹ и 16) минеј за децембар из XVI/XVII века;⁵⁰ 17) псалтир, својина Ман. Никоља, дат „Дѣховникоу Михаилу Езнесецу на прѣдрѣжаніѣ“ 1711. године.⁵¹

Поред ових, постоји сигурно још много већи број рукописних књига преписаних у овом манастиру, а за које, у недостатку записа нисмо у стању да то тврдимо, иако су те књиге евидентирание као својина Никоља. Јоаким Вујић је 1826. године нашао у Никољу 19 рукописних књига које нису имале никакав запис. То су: 1) псалтир са месјацословом, 2) октоих на пергаменту за 8 гласова, 3) начало каноном, 4) октоих за четири гласа, 5) псалтир са месјацословом, 6) јеванђеље, 7) житије св. оца Николаја, 8) минеј за новембар, 9) житија светих отаца, 10) један део апостола, 11) патерик, 12) различите проповеди о великим празницима, 13) минеј за март, 14) минеј за јануар, 15) непозната књига, 16) слова душеполезнаја, 17) пролог собранија свјатих всего лета, 18) једно старо поцепано јеванђеље, 19) апостол.⁵²

Хаџи Миливоје Маричић тврди да се и „данас (1973. године) у Никољу чувају рукописне књиге, и то: 1) типик Св. Саве јерусалимског, 2) пролог или шестоднев за март — август, 3) минеј и 4) беседе Јована Златоуста.“⁵³

Разуме се, за све те поменуте књиге без записа можемо само да правимо претпоставке о њиховом пореклу. Једино што можемо тврдити, то је да су бар неке од њих преписане у Никољу.

На крају да поменемо још једну оставу из овог манастира. Панта Срећковић на једном месту забележио је да је у прологу манастира Никоља нашао овај запис: „1829. године бише одређени ђаци Стеван и Петар да преброје србљаке на тавану црквеном и нађоше двеста тридесет и четири”.⁵⁴ Нико се није нашао да изврши попис ових књига, па нам није познато ни шта је тај фонд садржавао ни његова даља судбина. Није нам јасно на основу чега је Симиша Пауновић сматрао да су ови „србљаци” србуље⁵⁵ што понавља и Влад. Петковић.⁵⁶ По уобичајеној терминологији, србљаци су књиге које садрже службе Србима свецима, а србуље су књиге штампане у старим српским штампаријама. Србљаци могу бити рукописни и штампани, а србуљама се називају штампане књиге у старим српским штампаријама без обзира на садржину. Ипак, чини нам се да Пауновић има право, јер је тешко претпоставити да се на једном месту нађе толики број рукописних књига.

Преписивачке делатности било је и у манастиру Преображењу, који се некада налазио с леве стране Мораве под Кабларом, па је приликом грађења пруге порушен, а за успомену на њега подигнуто је с десне стране Мораве под Овчаром ново Пеображење 1940. године.

У овом манастиру преписане су ове књиге: 1) октоих (од 4. до 6. гласа), који су писали „ромонах Ероден и еродакон Даниилъ“ за време игумана Макарија 1579. године,⁵⁷ 2) повченије евангелско писано 1636. године „оу Пфковраженне“ Кирјак, који је опет сакрио своје име у акростиху једне песме,⁵⁸ 3) Молвникъ, за који из записа видимо да га је узео из Преображења владика смедеревски и жички Михаил 1683. године. У запису се не каже где је преписан, али се може са доста вероватноће претпоставити да је писан у овом манастиру,⁵⁹ 4) зборник из XVII/XVIII века, који садржи молитве, затим апокриф „Слово како оди пречиста по мука” и рожданик. Знамо да је припадао овом манастиру,⁶⁰ али не знамо да ли је у њему писан, што изгледа врло вероватно.

Јоаким Вујић је нашао у Преображењу два рукописна минеја, од којих је један писан у Јовању, а други нема никаквог записа,⁶¹ па би се могло претпоставити да је писан овде.

Изгледа да је и у манастиру Вазнесењу било преписивачке делатности. О овом манастиру се не зна ни ко га је подигао ни када. Био је дуго у рушевинама, па је обновљен 1937. године.

Зна се да је у Вазнесењу преписано 1570. године једно четворојеванђеље тројдом и оусрџдѣм ѿца и гл҃мена Силивѣза ѿромонаха и вѣс. го братства. Јеванђеље је украшено са доста декоративних елемената о чему је написала једну запажену студију Душанка Ранковић.⁶² Данас се налази у приватној својини проф. Милке и Павла Ивића.

О некој преписивачкој делатности у манастиру Сретењу не зна се ништа. Овај манастир је дуго био у рушевинама, па је обновљен 1818. године. Јоаким Вујић нашао је 1826. године у њему неколико рукописних књига, које је пренео из других манастира Нишићфор Максимовић, који је и обновио овај манастир. Књиге које помиње Вујић немају записа. То су: 1) јеванђеље, које је укоричено 1637. године, што би значило да је писано раније, 2) дванаест минеја, 3) триод, 4) типик, 5) Теофилакт (беседе Теофилакта, архиепископа охридског из XI века⁶³ и „проче друге“. Сретењу је припадао и један псалтир из XVI/XVII века, евидентиран у Народној библиотеци у Београду.⁶⁴ Вероватно је велики део тих рукописа писан у овчарско-кабларским манастирима.

Хаџи Миливоје Маричић нашао је 1973. године у Сретењу три рукописне књиге: јеванђеље (вероватно оно које помиње Ј. Вујић), минеј и Богородични канони.⁶⁵

Исто тако није нам познато да је било какве преписивачке делатности у манастиру Св. Тројице, о чијем пореклу се такође ништа не зна.

Јоаким Вујић помиње једну рукописну књигу коју је нашао у овом манастиру. То су „Житија свјатих отец“, али на њој није било, изгледа, никаквог записа.

С. Матић помиње још две рукописне књиге које су припадале Нар. библиотеци у Београду, а потичу из овог манастира. То су: „Слова Златоустога и других“ из XVI/XVII века⁶⁶ и минеј за новембар из XVI/XVII века, чији је један део писао „шкѣланы и гл҃шны ѿванѣ“⁶⁷.

То никако не значи да у манастирима које нисмо поменули није било преписивачке делатности. Треба имати у виду да је велики број књига, преписан у овчарско-кабларским манастирима у недостатку записа остао анониман. С друге стране, треба узети у обзир да је један део временом упропашћен, а један део налази се расурен по иностраним библиотекама, па и у приватном поседу. Гер-

хард Биркфелнер (Gerhard Birkfellner) каже да је Бечка библиотека откупила од Вука Караџића, његовим посредством или директно, у годинама 1856 — 1858, неких 46 рукописа, од којих су 28 из Србије. Нећемо погрешити ако претпоставимо да бар један део тих рукописа потиче из овчарско-кабларских манастира као што је случај са Благовештенским јеванђељем. Томе треба додати да је од Вукове ћерке купљено 18 рукописа, а још 57 рукописа „вероватно“ од Вука. А Вук, како каже Биркфелнер, није продавао рукописе само Бечу, већ и Берлину, а нарочито Русији.⁶⁸

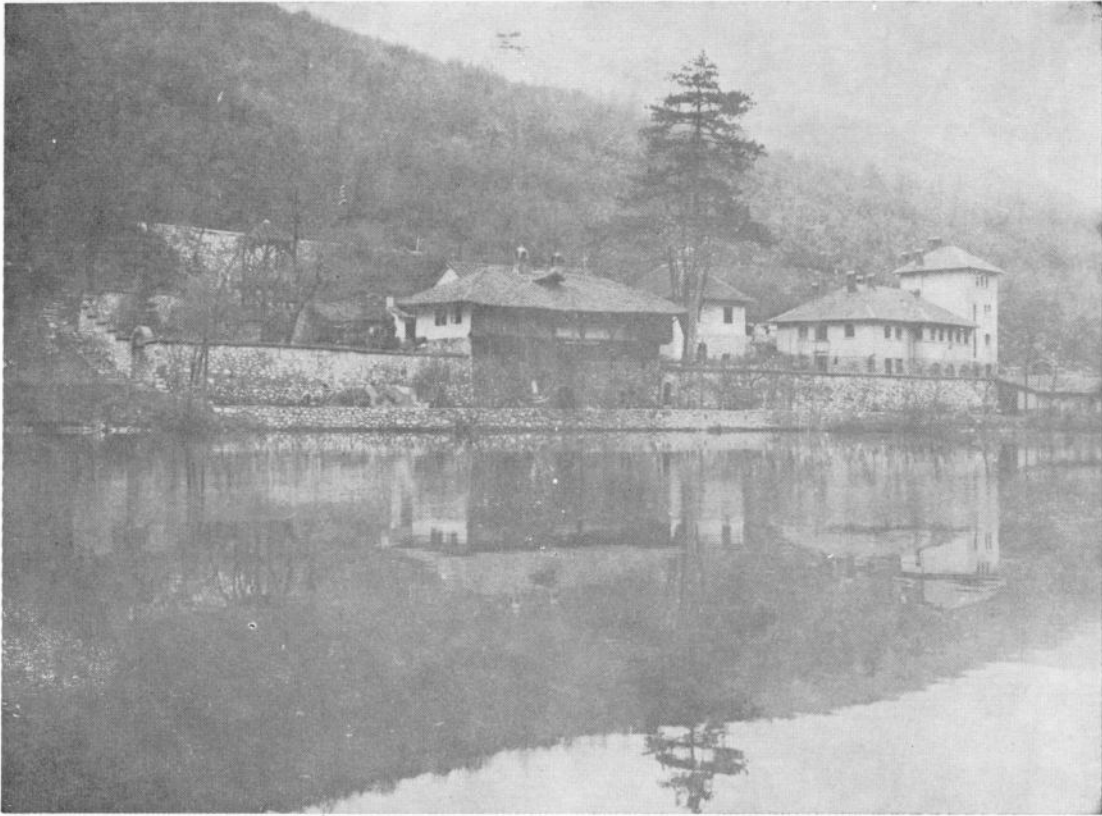
Све то треба имати у виду да би се бар наслутило колико је значајан рад овчарско-кабларских манастира на преписивању књига, а овај приказ вероватно је само бледа слика те делатности.

НАПОМЕНЕ

1. Љ. Стојановић, Старе српске штампарије, Глас СКА, Београд 1903. године; В. Ђоровић, Штампарије (старе), Нар. енциклопедија IV, Загреб, 1929. г., стр. 1058.
2. Светозар Радојчић, Старе српске минијатуре, Београд, 1950. г., стр. 13.
3. Светозар Радојчић, нав. дело, стр. 14.
4. У новије време помиње се и десети, манастир Св. Ђорђа, који су наводно подигли калуђери из Шибина, метоха манастира Леснова, али од тога манастира, ако је уопште постојао, нису до данас нађени никакви трагови.
5. Чед. Марјановић, Историја српске цркве I, стр. 52.
6. Рад. Кречковић, Манастир Никоље (под Кабларом), Сремски Карловци 1930. год., страна 7.
7. Владимир Р. Петковић, Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа, Београд, 1950 год., стр. 27, 51, 135, 222, 260, 330.
8. В. Ст. Караџић, Даница, Беч 1826. год., стр. 4.
9. Паута Срећковић, Српска света гора, Пастир, Београд, 1868. год., стр. 143.
10. Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи III, бр. 5647.
11. Яцимирский А. И, Описание южно-славянскихъ и русскихъ рукописей заграничныхъ библиотекъ, Петроградъ 1921. год., стр. 9, бр. 7.
12. Владимиръ Стасовъ, Славянскій и восточной орнаментъ, Санктпетербургъ 1887, лист XX.
13. В. Ст. Караџић, Даница, Беч 1826, стр. 23.
14. Љ. Стојановић, Стари српски записи и натписи I, бр. 606.
15. Исто, бр. 1135.
16. Исто, бр. 1381.
17. Исто, бр. 1774.
18. Јоаким Вујић, Путешесвије по Србији I, Београд, 1901, стр. 159.
19. Хаџи Миливоје Маричић, Црква Страцимира, брата Немањиног, у Чачку, манастири српске Свете Горе и остали манастири епархије жичке, Чачак 1973. год., стр. 61.
20. Владимир Р. Петковић, нав. дело, стр. 135.
21. В. Ст. Караџић, нав. дело, стр. 18. Подизање куле о којој је овде реч приписује се архиепископу Данилу II.
22. F. Kanitz, Serbien, Leipzig 1868, str. 153.
23. Љ. Стојановић, нав. дело II, бр. 2417.
24. Љ. Стојановић, нав. дело I, бр. 636.
25. Исто, бр. 662.
26. Исто, бр. 660.
27. Исто, бр. 693.

28. Исто, бр. 697.
29. Исто, бр. 707.
30. Исто, бр. 721.
31. Исто, бр. 1303.
32. Љ. Стојановић, нав. дело V, бр. 8433.
33. Симиша Пауновић, Манастир Никоље, Београд, 1936. године, стр. 14.
34. Исто, стр. 10.
35. Љ. Стојановић, нав. дело III, бр. 5597.
36. Љ. Стојановић, нав. дело I, бр. 867.
37. Исто, бр. 1035.
38. Исто, бр. 1052.
39. Исто, бр. 568.
40. Светозар Матић, Опис рукописа Нар. библиотеке у Београду, 1952, број 113. Књиге наведене из овог каталога пропале су у пожару 6. априла 1941. године.
41. Исто, бр. 196.
42. Исто, бр. 53.
43. Исто, бр. 76.
44. Исто, бр. 80.
45. Исто, бр. 82.
46. Исто, бр. 85.
47. Исто, бр. 90.
48. Исто, бр. 92.
49. Исто, бр. 94.
50. Исто, бр. 98.
51. Љ. Стојановић, нав. дело II, бр. 2220.
52. Ј. Вујић, нав. дело II, стр. 152—153.
53. Хаџи Миливоје Маричић, нав. дело, стр. 40.
54. Панта Срећковић, нав. дело, стр. 142.
55. С. Пауновић, нав. дело, стр. 16.
56. В. Петковић, нав. дело, стр. 223.
57. Љ. Стојановић, нав. дело, бр. 697.
58. Исто, бр. 1278.
59. Исто, бр. 1818.
60. Светозар Матић, нав. дело, бр. 206.
61. Ј. Вујић, нав. дело, стр. 157.
62. Душанка Ранковић, Овчарско-кабларско четворојеванђеље из збирке проф. Алексе Ивића (Зборник за ликовне уметности I, Нови Сад 1976. год.).
63. Ј. Вујић, нав. дело I, стр. 203—204.
64. С. Матић, нав. дело, бр. 5.
65. Хаџи Миливоје Маричић, нав. дело, стр. 51.
66. С. Матић, нав. дело, бр. 184.
67. Исто, бр. 97.
68. Gerhard Birkfellner, Glagolitische und kyrillische Handschrift in Österreich, Wien 1975, S. 31.

* Слике под бројевима 4, 5 и 6 преузете су из расправе Душанке Ранковић „Овчарско-кабларско четворојеванђеље“ из збирке проф. Алексе Ивића, Зборник за ликовне уметности I, Нови Сад 1976.

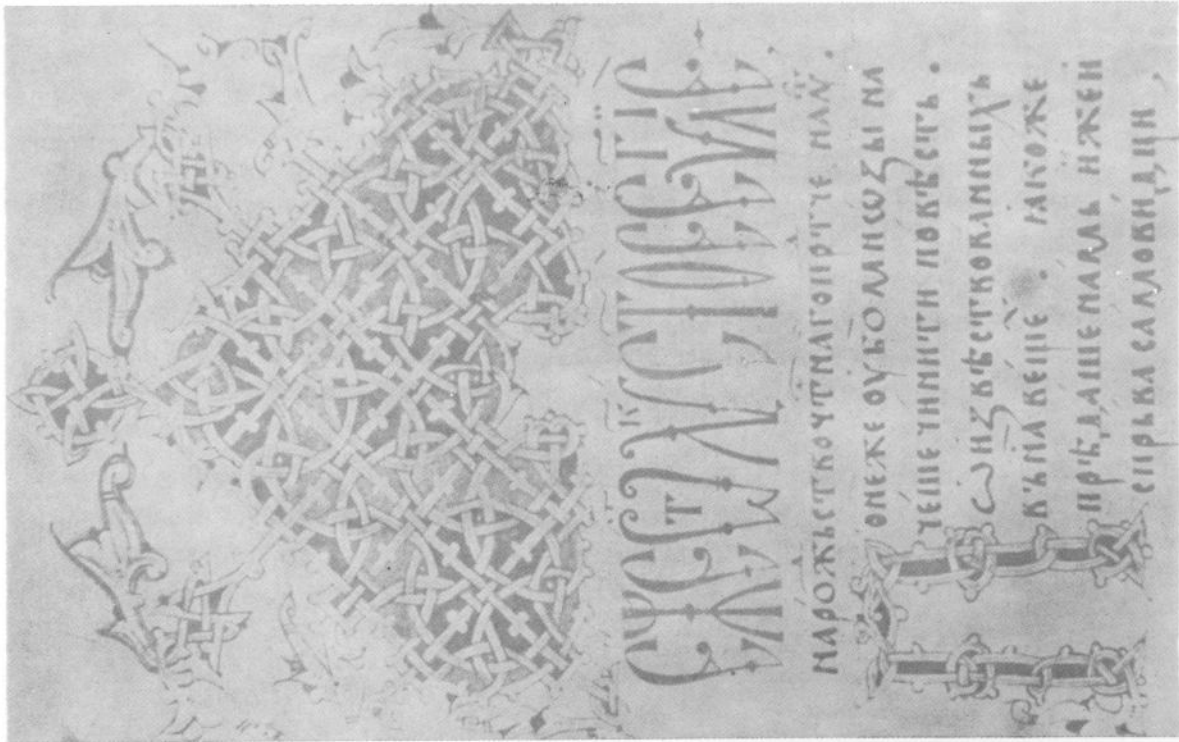
Сл. 1. Манастир Никоље у Овчарско-набларској нлисури

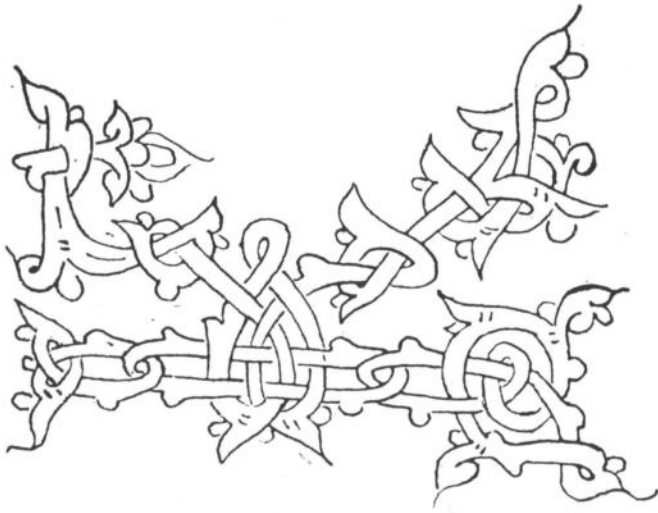
Сл. 2. Манастир Јовање у Овчарско-набларској нлисури

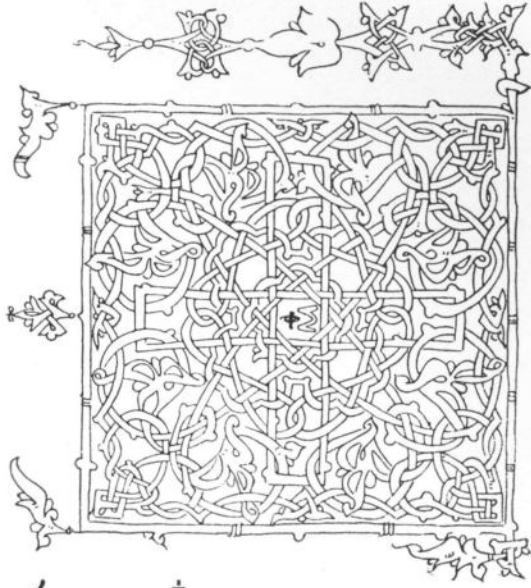
Сл. 3. Манастир Благовештење у Овчарско-набларској нлисури

Сл. 4. Вазнесењско четворојеванђеље: заглавље на почетну јеванђеља по Луи (цртеж Душанне Ранковић)

Сл. 5. Вазнесењско четворојеванђеље: иницијал „К“ (цртеж Душанне Ранковић)

Сл. 6. Вазнесењско четворојеванђеље: заглавља испред јеванђеља по Матеју (цртеж Душанне Ранковић)